

MINDENKI A SAJÁT FÖLDJÉN

A balkáni
őshonosság-mítoszok

Az őshonosság narratívája a volt Jugoszlávia területén létrejött államokban jó példa a manapság domináns politikai képződményekre és képzetekre, amelyek a huszadik század nyolcvanas éveitől kezdtek el szép sorjában kifejlődni, tehát a volt délszláv föderációt idővel eluraló válság kezdetétől, s amelyeknek azután a föderáció drámai eltűnése vetett véget. A szerbek, horvátok, szlovénok, montenegróiak, macedónok, bosnyákok és más ott élő népek közös államának szétesését – azt előrejelezve – megelőzte a politikai képzet összeomlása, amely dominanciájának hosszú időszaka alatt fölépítette, kordában tartotta és népszerűsítette a kommunista rendszert. Ez a képzet – amelynek központi szimbóluma Josip Broz Tito hősi figurája volt – a huszadik század nyolcvanas éveiben fokozatosan és komolyabb ellenállás nélkül átadta a helyét a különféle politikai mítoszoknak, rituáléknak és hiedelmeknek, amelyeket az új, „etnikai hatalmak”¹ kínáltak föl, és elsősorban az egymástól radikálisan különböző etnikai-nemzeti közösségekről szóló képek-ből és történetekből álltak, akiket állítólag ha-

talmi erővel kényszerítettek az együttélésre, ám most, végre, úgymond természetes ösztönytől hajtva, széjjelválnak, hogy rátalálhassanak rég vágyott függetlenségükre.

A volt Jugoszláviában a közös állam területének fölosztásáért vívott háborúk éveiben az etnikailag egybefüggő területen élő nemzetek új vagy följújtott politikai mítoszai, rítusai és kultuszai azzal a funkcióval bírtak, hogy igazolják és legitimálják a területi igényeket, az adott etnikum jogát arra, hogy egyedül uralkodjék azon a területen, amelyet a sajátjának tart. A mi népünknek joga van arra, hogy „a saját földjén” éljen – ismételték azok az ideológusok, politikusok és katonák, akik részt vettek az egykor közös ország testének földarabolásában, és a sajátjuknak tekintett terület körüli földek kirablásában. Ez a funkció a legvilágosabban azokban a narratívákban jelenik meg, amelyek a nemzet és a föld „ősi”, primordiális viszonyát idézik föl, valamint az európai őshonosság-mítoszok gazdag hagyományából származó toposzokat, költői alakzatokat és metaforákat – a föld szülte emberről szóló mítoszokat – hasznosítják újra.

Tolató futam

Ezekben a narratívákban az őshonosság úgy jelenik meg, mintha genetikai köldökszínór volna az etnikai közösség és az általa belakott terület közt. Exkluzív kapcsolatról van szó, s csak az a közösség képes egy adott területtel ilyen kapcsolatot kialakítani, amely elsőként érkezett oda. Tekintettel arra, hogy egy területen gyakran – a Balkánon pedig törvényszerűen – több etnikai közösség él, abban a pillanatban, mikor a volt Jugoszlávia területén fölmerült az új államok létrehozásának kérdése, a nemzetek vezetői nekiveselkedtek a feladatnak, hogy minél meggyőzőbb bizonyítékokat találjanak arra nézvést: a „mi népünk” érkezett elsőként arra a területre, ahol manapság ugyan más népek is élnek, ám ők – sajnáljuk – később érkeztek, így nem formálhatnak rá jogot, hisz az csak az elsőként érkező, őshonos népnek jár. A szempont, amely alapján megmérettetik, mely nemzet érkezett elsőként, mindenkit megelőzve egy

¹ Ezt a kifejezést a *Pourvois ethniques dans les Balkans* (Etnikai hatalmak a Balkánon; PUF, 2002.) című könyv írójától, Jean-Françoise Gossiaux-tól kölcsönöztem.

adott földdarabra, egyszerre relatív és abszolút. Relatív, mivel alapvetően arról szól: hogyan lehet elvitatni más pályázók jogát ugyanarra a területre, így csak az a fontos, hogy „mi” korábban jöttünk ide, mint „ők”, akármikor volt is ez a jövetel; és abszolút, mivel a fölmerülő területi igények jogosságának még a lehetőségét is előre ki szeretnék zárni, tehát a „mi” jelenlétünket bizonyító érveket, amelyek alapján az őshonosság egy-egy etnikumot megillet, a történelem előtti, szinte földtani időkbe kell helyezni.

„Immár tudományosan bizonyított tény – írja Enver Imamović bosnyák történész –, hogy a bosznia-hercegovinai muzulmánok őshonos balkáni-európai nép, amely több mint négyezer éve él ezen a területen – amennyire a múlt archeológiailag kutatható.”² Megjegyzendő, Imamović állításában az évekre utaló négyezres szám nem a boszniai muzulmánoknak a mai Bosznia-Hercegovina területén való megjelenésére utal, hanem arra az időpontra, amelyig – népének gyökerei után kutatva – egy lelkiismeretes történész, a tudományos bizonyítékokat tiszteletben tartva, a múltba visszamehet. A szám előtt azonban ott van a „több mint” kifejezés, ami fontosnak tűnik a muzulmán lakosság boszniai őshonosságát illető retorikai stratégiában. Nem pusztán négyezer év, hanem több annál. Ami lehetővé teszi, hogy, ha kell, ha valami csoda folytán kiderülne, hogy négy évezreddel ezelőtt Boszniában voltak ősei más népeknek is, amelyek most ott élnek, akkor azt az időpontot, amikortól a muzulmánok ott vannak, a még távolabbi múltba lehessen tolni, és ez a tudománynak, amely már négy évezred távolába elért, nem fog nehezére esni.

Vaszil Tupurkovszki macedón politikus és író 1993-ban *Macedónia története* címmel két-kötetes könyvet jelentetett meg, amelynek első részét az antik Makedónia³ történetének szentelte. Ennek kezdetei a távoli múltba vesznek, oly távoliba, hogy gyakorlatilag világos időhatárok nélküli állammá válik, erre

² Imamović, Enver: *Korijeni Bosne i Bosanstva* (Bosznia és a bosnyákok gyökerei). Sarajevo, 1995. 129. o.

³ A délszláv nyelvekben az antik és a ma létező ország neve egyaránt Makedonija (A fordító megjegyzése).

pedig a régmúlt szó utal, amelyre a *Macedónia története* első részének címében akadunk rá: *A régmúlttól Makedóniai Nagy Sándor haláláig*.⁴ Ez a kifejezés ama gazdag szókincs része, amellyel a szerbhorvát és a macedón nyelv a meghatározhatatlan, végtelenül régi időpontot jelöli: *drevnost* (régmúlt), *davnina* (ősidő), *iskon* (őseredet), *starina* (ókor, régi eredet), *odvajkada* (emberemlékezet óta), *pamtivek* (örök időktől fogva). Mindegyiknek a német *Urzeit* szó felel meg. A „régmúlt” abban segít Tupurkovszkinak, hogy a macedónok és őshazájuk kezdeteit a meghatározhatatlanul távoli múltba helyezhesse, hiszen a régmúlt még mindig több, mint a múlt, illetve, a mai fiatalok szóhasználatával élve: a régmúlt anynyi, mint *múlt+*.

Kollégája, Ivan Mužić horvát történész írta *A horvátok és az őshonosság* című könyvet. Ebben azt az állítását fejt ki, hogy „a jelenlegi horvát területeken a késő vaskortól egészen a más nemzetiségek török betelepítéséig tényszerű az őslakosok bizonyos etnikai folytonossága”. Ezt a folytonosságot, teszi hozzá Mužić, „nem csupán a történelmi források és az antropológiai bizonyítékok támasztják alá”, hanem „az őslakosok szellemi és anyagi kultúrájának folytonossága”. Mužić nyilvánvalóan nem csak azt szeretné bebizonyítani, hogy a horvátok már a vaskortól a mai Horvátország területén élnek, hanem még inkább azt, hogy folyamatosan itt is éltek, azaz, hogy a horvát kultúra a saját forrásánál őrzi folytonosságát, ráadásul nem pusztán az anyagi, hanem a szellemi kultúra is. A horvátok mindig is itt éltek, ahol élnek: a saját földjükön, és mindig is azok voltak, akik: önmaguk. Talán éppen ez a legérdekesebb, hogy a szerző, bizonyítandó a horvátok – mondhatni – geológiai összetartozását a szülőfölddel, feláldozta a horvát népvét. Az őshonos horvátokat, mondja, nem is horvátoknak hívták, hanem a nevüket attól a népcsoporttól vették át, amely a hetedik századi népvándorlás során ezen a néven érkezett a területükre: az őslakos többség fölvette a bevándorló kisebbség nevét, ami annyit

⁴ Tupurkovszki, Vaszil: *Isztorija na Makedonija* (Macedónia története). Szkopje, 1993. 436–437. o.

jelent, hogy „a horvát történelem nem akkor kezdődik, amikor – ahogyan azt eddig tévesen állították – megjelent a másik, a szolgálai horvát név”.⁵

A népnév folytonosságát és ősiségét néhány szlovén szerző is beáldozza, akik Jugoszlávia széthullásakor saját nemzetük etnogenezisének mítoszát új változatokban kínálták föl. Hirtelen úgy látták, a közös országból való kiválással egy időben a szlovénoknak a közös délszláv gyökerekről is le kellene válniuk, pontosabban tagadniuk kéne ezeket a szláv népek történetében meglévő közös gyökereket, helyette pedig meg kéne mutatniuk a szlovén etnikai-nemzeti identitás „tényleges forrását”. Így született a szlovénok eredetének „velencei elmélete”, illetve az arról szóló mítosz, hogy ők tulajdonképp az antik venétek utódai, akik Velence városáról kapták a nevüket. Ezen elmélet alapján a venét különálló szláv nép, amelyik már az antik időkben a mai Szlovénia, Ausztria és Csehország területén élt, de nem csak hogy nem állt semmiféle kapcsolatban a többi szláv néppel, melyek a középkor folyamán érkeztek erre a területre, hanem, emezektől eltérően, mindig is ott élt, ahol most.⁶

Az az elmélet, hogy a „mi” népünk jelenlétének a nyomai az adott balkáni területen – ott, ahol most is él, vagy még annál is nagyobb részen – már a vaskorban fölfedezhetőek, az őshonosság-mítosz egyes montenegrói változataiban is megtalálta a helyét. Božina Ivanović paleontológus, a Montenegrói Tudományos Akadémia tag-

ja egy 2001-ben megtartott előadásában azt mondta: „a montenegróiak antropológiai összetételének tanulmányozása bebizonyítja, hogy a nép a vaskor óta genetikai folytonosságot és határozott egymásutániséget mutat”. A horvát és szlovén őshonosság-rajongókkal ellentétben, akik szabadulni igyekeztek ugyan a délszláv rokonságtól, mégsem tagadták meg egy-két szláv komponens jelenlétét népük önazonosságában, Ivanović arra a következtetésre jutott, hogy a montenegróiak „antropológiai lényében” nincsen szláv elem: mindig is olyanként élt és létezett, amilyen most, nem vett át semmit se a szlávoktól, se más népektől, amelyek a szomszédságában élnek vagy éltek.

Erre a következtetésre a régi montenegróiakat, egy Cetinje környéki „ősmontenegrói csontvázsorozat”-leletet vizsgálva jutott, s megállapította, „a mai montenegróiak, akárcsak a középkoriak, néhány morfológiai jegyükben kirívóan különböznek a szomszédos szláv és nem szláv népcsoportoktól”.⁷

Albániában ma az ún. „illír elmélet” dominál. Eszerint az albánok, a Macedóniában és Koszovón élőket is beleértve, az illírektől származnak. Ez, ahogyan azt Paul Garde francia szlavista és történész állítja, „olyan dogma, amelyről kényelmetlen dolog vitatkozni”. „Az albán nyelvészek munkái – magyarázza Garde – hemzsegnek a modern albán nyelv és az ősi illír nyelv elvétve föllelhető maradványai közti hasonlóságokra tett utalásoktól. A régészek azon vannak, hogy fölfedezzék a rómaiak megérkezése előtti illírek életének részleteit. És manapság sok albán férfi viseli az Ilir nevet, a nők pedig az időszámításunk előtti harmadik században élt Teuta illír királynőét – ahogyan azt Polübiosz említi.”⁸

A múlt század kilencvenes éveiben igen aktív munkát fejtett ki Szerbiában egy szerb őstörténettel foglalkozó önjelölt szakértői csoport. Hogy tevékenységüket úgy tüntessék föl, mint jeles tudományos hozzájárulást

5 Mužić, Ivan: A horvátok és az őshonosság című könyv előszava. <http://www.muzic-ivan.info/main.htm>. Elméletével, mely szerint a horvátok (de nem a horvát név) folyamatosan jelen volt a mai Horvátország területén, Mužić szembehelyezkedik a horvát nép etnogenezisének „iráni elméletével”, amely szerint ez a nép háromezer évvel ezelőtt már Kandahártól nyugatra élt, ahol kialakult etnikai identitással és saját állammal rendelkezett. Dubravko Škiljan szerint „az iráni etnogenezis, a korai államalapítással együtt, kétségtelenül az európai kultúrkör legrégebb, folyamatos néphagyománnyal rendelkező népének állítja be a horvátokat (talán csak a görögök előzik meg őket), sőt mindenképpen ők voltak azok, akik először alapították saját önálló államalakulatot, ami világosan legitimálja azon törekvésüket, hogy ma is önálló államuk legyen. Ezért ennyire fontos, hogy ismertetőjegyei sértetlenül kerüljenek át az egyik területről a másikra: ha már nem volt területi kontinuitásuk, a horvátok háromezer éven át magukkal »vitték« saját határaikat és államiságuk minden más ismertetőjegyét”. (Škiljan, Dubravko: Govor nacije. Jezik, nacija, Hrvati (A nemzet beszéde. Nyelv, nemzet, horvátok). Golden marketing, Zagreb, 2002. 226. o.)

6 Bor, Matej-Šavili, Joško-Tomažič, Ivan: Veneti: naši davni predniki (A venétek: a mi távoli őseink). Ljubljana–Wien–Maribor, 1989.

7 Čukić, S. cikke alapján idézve: Genetski kontinuitet još od gvozdenog doba (Genetikai folyamatosság már a vaskortól). In: <http://www.montenegrina.net-pages-antropologija>.

8 Garde, Paul: Le discours balkanique. Des mots et des hommes. Fayard, Paris, 2004. 411. o.

a történelem tanulmányozásához, a jól hangzó *Szerb őshonosság iskolája* névvel ruházták föl magukat. Iskolájuk legismertebb terméke *A szerbek a legősibb nép* című kétkötetes könyv, Olga Luković-Pjanović terjedelmes műve.⁹ A szerző igyekezete – ahogyan az már a címből is kiderül – nem csupán arra korlátozódott, hogy bebizonyítsa: a szerbek a Balkán többi népénél régebb óta laknak a Balkánon, hanem abbéli nagyratörő igyekezetével is kiegészült, hogy a szerbeket világviszonylatban is őshonossá minősítse, akikre más népek, legyenek bármelyik kor és föld szülőttei, mindig őshonosként akadtak rá, és vették át a szerbek nyelvét és kultúrájuk más formáit. A könyv érveinek nagy része filológiai, azaz etimológiai – vagyis, pontosabban fogalmazva, tudományos értekezés formáját ölti, ami számos különböző nyelv állítólagos szerb eredetét bizonyítja. Ennek az érvrendszernek a megalapozottságát Radivoj Radić szerb történész *A szerbek Adám előtt és után* című könyvében aprólékosan kiemelte. Radić szerint a szerző és követői számára „a szerb faj mérhetetlen ősiségének alapvető érve arra az állításra vezethető vissza, hogy bármelyik nyelv minden olyan szava, amelyben van *s*, *r* és *b* betű, feltétlenül a szerbekhez kötődik”.¹⁰ Mégis, nem állíthatjuk, hogy a „legősibb népről” szóló nagyratörő elbeszélés – melynek változatait megtaláljuk más szerb őshonosság-rajongók írásaiban is – stratégiai célja a bolygónk szimbolikus „elszerbesítése” és elfoglalása lenne, inkább talán abból a vágyból született, hogy azt az érvet erősítse, miszerint a szerbek a többiek előtt érkeztek a Balkánra, illetve hogy az előbbihez hozzátoldjanak egy pótérvet, amelyet majd akkor lehet előkapni, ha a versenytársaknak sikerül találniuk egy tiszteletre méltó ősóreg ősét, mint ahogy az albán őshonosság-rajongók fölfedezték népük illír eredetét. Számukra a szerb őshonosság-rajongók kellemetlen meglepetéssel szolgáltak, hisz ha majd Olga Luković-Pjanović egyik követője, név szerint Relja Novaković művét olvassák, megtudhatják, hogy immár

„tudományosan bizonyított”: az illír népnév az antik világban csak a szerbek egyik alternatív neve volt, a szerb népnév szinonimája.”¹¹ Kedves kolléga, mondja majd a szerb őshonosság-rajongó az albánnak, van valami ebben az illírekről szóló mesédben, de vigyázz, mert amikor majd arról beszélsz, hogy ők a ti őseitek, akkor olyasmit állítasz, amit valójában nem akartál volna.

Minden ilyen narratívában annak a népnek a képe jelenik meg és ismétlődik újra meg újra, amelyik úgymond organikusan kötődik az adott földhöz – ez pedig egyedi, csakis erre a népre jellemző, kizárólagos kötődés. Ennek alapján ez a nép természetes, azaz legitim módon változtatja az általa lakott földet saját nemzeti, állami területévé. Noha ezt a fajta narratívát manapság főként történészek művelik, olyan képek idéződnek föl, az etnikai-nemzeti közösség olyan történelmen kívüli élete ölt alakot benne, mintha mindez valamiféle megállított időben, azaz az örökévalóságban történe. A népet változatlan entitásként fogja föl, amely az idők végezetéig azonos marad önmagával. Úgymond földrajzi állandóvá válik. Ha egy ilyen népnek egyáltalán van történelme, akkor az a történelemmel való szembefordulás történelme. A „bosnyák etnikumról” beszélve például egy bosnyák történész „a föld [azaz Bosznia] történelmi szubsztanciájának”¹² nevezi azt. Noha itt az „etnikai szubsztanciát” a „történelmi” jelzővel is fölruházzák, az etnikum és az általa lakott terület közötti kapcsolat minősége nem történelmi, nem az adott nép adott területen való hosszú jelenlétének következménye, hanem valami olyasmi, ami már a kezdetektől létezik és tart, és, minden más szubsztanciához hasonlóan, a történelmi változásoknak is ellenáll.

A néha „etnogenezisnek” nevezett, a nemzet eredetéről szóló mítoszok elbeszélői a népben „változatlan adottságot” látnak, ezzel összhangban pedig nem igazán érdeklődnek sem

⁹ Belgrád, 1990.

¹⁰ Rodić, Radivoj: *Srbi pre Adama i posle njega*. Stubovi kulture, Beograd, 2002. 65. o.

¹¹ Az illírek szerb eredetéről szóló elméletét Novaković a *Nepoznati Crnjanski* (Az ismeretlen Crnjanski) és a *Karpatski i likijski srbi* (A kárpáti és a lükiai szerbek) c. könyveiben fejti ki.

¹² Aličić, Ahmed: *Pokret za autonomiju Bosne od 1931 do 1932. godine* (A Bosznia autonómiájáért mozgalom 1931-től 1932-ig). Sarajevo, 1996. 356. o.

az adott nép történelme, se más népekkel történő kereszteződéseik iránt, pusztán az izgatja őket, mikor keletkezett a nép és kik voltak az ősei. Paul Garde a tizenkilencedik században divatos etnogenezis-fölfogás reneszánszát véli fölfedezni ebben. Akkoriban, mondja, központi kérdés volt egy-egy nép eredete, „szerették volna tudni, honnan származnak, kik voltak őseik, azaz kik voltak egyes ma élő népek *igazi* ősei”. Az ilyen kérdések távol állnak az etnogenezis kortárs kutatóitól, amelyet – egyikük, Lev Gumiljov szerint – manapság úgy fognak föl, mint „az etnikum születésének és eltűnésének folyamatát”.¹³

Jóllehet a balkáni őshonosság-mitológiában a népet köldökzsinór köti össze a „szülőfölddel”, mindössze egyetlen olyan mitikus történetet találtam, amelyben a hős az anyaföldből született, s amely a *de petra natus* hős régi mitológiai témájának variánsa. Superhrvojeról van szó, egy 1992-ben megjelent horvát képregény hősről. A műben – képpel és szóval – azt beszélik el, hogy a szikár dalmát föld, egy történetesen Szentföld nevet viselő helységben, egy kőhőst szül, aki egyedül megsemmisíti a csetnik tankok egész hadosztályát.¹⁴ Kétségtelen, hogy Superhrvoje egy etnikált, elhorvátosított Superman. Ez az etnonimikus horvát hős azonban, akit a horvát anyaföld szült, mégsem a nemzet megalapozója. A róla szóló történet nem nemzeti genealógiai mítosz. A horvát vezérek nem az ő utódai. Azért fabrikálták, hogy festőien bemutassa a horvát táj és a horvát ember mély kapcsolatát – azét a két elemét, amelynek összekapcsolódása, fúziója a veszéllyel fenyegető válság pillanataiban, amelyet akkor és ott éppen a csetnik tankok képviseltek, legyőzhetetlen erővel ruházza föl a horvát népet és országát. Sőt, azt is mondhatnánk, hogy itt nem csak születésről, egy horvát ember horvát anyaföldről való megszületéséről van szó, hanem két kölcsönös és egy időben történő születésről, hisz itt azt láthatjuk, hogy maga a föld is – azaz a dalmát szikla – életre kél a horvát emberrel való érintkezés nyomán.

¹³ Garde, Paul: i. m., 387. o.

¹⁴ Részletesebben lásd Čolović, Ivan: *Bordel ratnika* (Harcosok bordélya). Biblioteka XX vek, Beograd, 1993. 140–142. o.

A sírok mint bölcsők és határvövek

A huszadik század nyolcvanas és kilencvenes éveiben a nemzeti őshonosságról szóló balkáni mítoszokban, s különösen Szerbiában, morbid elemek is fölbukkantak: a politikai diskurzusból visszatérnek a halál, a halottak, a sírok, a kripták és a vesztőhelyek, mégpedig a tizenkilencedik század végi és huszadik század eleji német, francia és más nemzeti nacionalizmusok ideológusainak megfogalmazásaihoz hasonló retorikus töltettel. Az egyik legismertebb közülük Maurice Barrès francia író – egyik 1899-es párizsi előadása címének köszönhetjük a „föld és halottak”¹⁵ kifejezést. A földet, hogy a Nemzetet megszülessen, egy különleges maggal kell megtermékenyíteni, ami nem más, mint a harctéren elesett harcosok sokasága. A Nemzet az ő vérükből születik újjá, amely, ahogyan már oly sokszor hallhattuk, földünk minden talpalatnyi helyét átítatja, a Nemzet az ő sírjukon támad föl.¹⁶ Ezek a sírok mindig többes számban szerepelnek, a bennük nyugvó halottak nincsenek megszemélyesítve, hanem mindig gyűjtőnéven említik őket, és a hangsúly mindig a számukon van, amelynek elég nagyoknak kell lennie – azaz impresszívnek, lehangzóknak –, hogy a sírok az etnonemzeti közösség anyaméhévé válhassanak. Ami azonban ezekből az anonim, személyes identitás nélküli sírokból – s csakis ezekből – megszületik, az nem más, mint egy név, népnév, nemzeti identitás, „az, ami vagyunk”. Mert ezek a sírok épp azért névtelenek, hogy maradéktalanul etnonimek, azaz, példának okáért, szerb sírok lehessenek. Az őshonosság-narratívák ettől a ponttól az áldozati mítoszok és rituálék forгатókönyvei szerint folytatódnak: a népnév és az identitás

¹⁵ A haza e kéttagú barrès-i megfogalmazásához Valéry két további tagot adott: „La terre et les morts, la mer et les vivants!” (Föld és halottak, tenger és élők!); a múlthoz és a gyökerekhez való ragaszkodás mellé ezzel a jelen és a múlt iránti aggodalmat is beemelte. A hazafiasság így kiegészített és kiegyenlített megfogalmazása azonban, legalábbis tudomásom szerint, nem vált széles körben ismertté. Vele szemben Barrès jelmondatát az egész huszadik század során masszívan használták, s a mai napig fontos eszköze maradt a nacionalista retorikának.

¹⁶ E retorika fölbukkanásáról a mai magyar politikai diskurzusból lásd: Zempléni András: *Les manques de la nation* (A nemzet hiányosságai). In: Fabre, Daniel (ed.): *L'Europe entre cultures et nations* (Európa kultúrák és nemzetek között). Éditions de la Maison des sciences de l'Homme, Paris, 1996. 121–155. o.

továbbélése érdekében harcba kell szállni a „dicsőség mezején”, és meghalni a „haza ol-tárán” – a saját személyi névvel együtt. Ezért azt a stratégiát, amelyen a Nemzet haláláról és föltámadásáról szóló történet nyugszik, iden-titás-vezérselnek nevezhetjük.

A nemzet anyaméh-síriai azonban gyakran a nemzeti terület szimbolikus határköveinek szerepébe jutnak. Az 1991–95-ig tartó háborúk előtt és alatt a szerb „hazafias erők” képviselői azt szerették hangoztatni, hogy „ahol őseink csontjai nyugszanak, ott vannak a szerb határok”. A „szerb határok” itt nem a nemzeti területet, hanem a „szellemi tér” határait jelölik, az utóbbi pedig – ebben aligha kell kételkednünk – mindig kiterjedtebb a nemzeti területnél, hiszen az összes olyan területet felöleli, ahol a „mi” népünk tagjai éltek vagy élnek – vagyis, ahogy az gyakorta elhangzik, minden „szerb földet” magába foglal. A nemzeti terület jelképes határköveinek szerepében – különös tekintettel azokra a területekre, amelyek még csak ezután kerülnek elfoglalásra – a névtelen sírok mellett a nemzet múltbéli nagyjainak emlékét őrző sírok, síremlékek, kápolnák és mauzóleumok is megjelennek. Ezek „beillesztése” a tájba szintén arra szolgál, hogy azt a tájat szimbolikusán nacionalizáljuk és elfoglaljuk.

A nemzet nagyjainak temetését vagy újratemetését kísérő narratívában, illetve a nekik szentelt emlékünnepeken fölbukkan „az egyén visszatérése a kollektív lényhez” vagy „a végső béke meglelése a szülőföldön” eleme is. A jeles személyiség életét és munkáját a nemzeti ügyért folytatott fáradhatatlan és áldozatos szolgálatként mutatják be, így a szülőföld rögei között meglelt „végső nyugalma” logikus happy enddé válik. De, amiként a temetési és megemlékezési szertartások kutatói már megállapították, ezek a szertartások nem az elhunyt valós alakjának megelevenítésére hivatottak, hanem arra, hogy úgy állítsák össze az életrajzát, ahogyan az adott közösségben elfogadott elvárások szerint egy jó halott életművéhez il-lik. A nemzet nagyjának temetése vagy a róla szóló megemlékezés arra szolgál, hogy megte-remtsék a kanonikus alakját, amellyel beléphet a nemzeti panteon más nagyjai közé. Egészen addig ő csak egy jelölt ebben a felsőházi tag-

ságban. A szülőföldjéhez való ragaszkodás is csak egy olyan minőség – még ha, ahogyan azt ilyenkor mondani szokás, már gyerekkorától megmutatkozott –, amelyhez posztumusz lehet hozzájutni, a temetési és megemlékezési szer-tartások nyomán, amelyeken úgymond „földel-lik”, és ezáltal nacionalizálják az életművét.

Az őshonosság-mítoszok védelmében

Akik a Balkánon azon fáradoznak, hogy bebi-zonyítsák egy nép őshonosságát, majd pedig megvédjék ezt a megalapozatlanság, a kárté-konyság vagy potenciális veszélyessége vád-jától, kétféle érvrendszerre támaszkodhatnak. Vannak, akik egyfajta hazafias irodalmat, sőt a jogos védelem fegyverét látják ezekben a megnyilvánulásokban. Ismail Kadare albán író például így magyarázza népe illír gyökereinek mítoszáit. Íme, mit mond erről Ibrahim Rugova *Koszovói kérdés* című művéhez írott elősza-vában: „Azt kérni ma az albánoktól, hogy ne avatkozzanak bele a történelembe (miközben mindenki más annyiszor hivatkozik rá, amennyiszer csak tud), azt kérni az albánoktól, hogy ne említsék gyökereiket, hovatartozásukat, illír eredetüket, hogy ne mondják azt, már kétezer éve élnek ezen a vidéken, az ugyanolyan lenne, mintha valaki azt kérné egy párhaj résztvevőjé-től, hogy dobja el a pajzsát abban a pillanatban, amikor a másik fél éppen kivont karddal ront rá.”¹⁷ Hozzá hasonlóan Mustafa Imamović bosnyák történész is megpróbálta igazolni abbéli próbálkozását, hogy a boszniai muzul-mánokat őshonos boszniai népként tüntesse föl. Imamović elfogadja, hogy egy mítosszal áll szemben, amely a hasonló – szerb és horvát – mítoszokra adott válaszul született: „Ha az ember Bosznia történelmének szerb és horvát változatait olvassa, látja, hogy nem lehet észér-vekkal hatni azok íróira vagy azokra, akik vala-miféle tudás kútfőjének tekintik ezeket a köny-veket. Az olvasó vagy elhiszi, amit írnak benne, vagy leteszi a könyvet. Ezt látva jöttem rá, hogy a bosnyákoknak és Boszniának is szüksége van egy ilyen interpretációra, egy ilyen történelmi

¹⁷ Kadare, Ismail: Préface (Előszó). In: Rugova, Ibrahim: *La Question du Kosovo (A koszovói kérdés)*. Fayard, Paris, 1994. 18. o.

Simon Márton

POLAROIDS & LULLABIES

162
Kimegyek a tóhoz.

11
A tériszonymról olvasok.

173
a föl alatt

24
Aludni, mint egy hűtő.

211
ez mind mulékony
legalább hasonlít rám

181
ami 2 mondatnál
hosszabb,
hazugság

213
a monitorban tükröződik
a hegy

151
Mikor elkezdtem érezni,
hogymindjárt felébredek, még
gyorsan azt mondtam
anyámnak, képzeld,
híres vagyok.
Kezdeni kéne valamit.

216
Volt már ilyen?

224
zúg a mikró
leléptél

vagy leléptem
nem emlékszem

57
Elütött macskát találni,
Hazavinni,
basszameg basszameg
basszameg hogy te.

58
Végül lemostad a szám
nyomatát az üvegajtóról
mielőtt eladtátok a lakást?

70
Egy értelmetlen tetoválás
írásjegyeiről
azt hazudni, hogy „örök
szerelem”.

3
A kerti úton a kövön az
ajtóig 237 falevél.

214
a fűfoltok a farzsebemen
és a szavaid bennem

240
megpróbálni elhinni

241
aztán megpróbálni nem
hinni el

187
magozott fekete olíván
apró csillag

186
csak a függés szobrai

202
a szeretleken nagyjából
azt értem,

hogymindjárt felébredek, még
gyorsan azt mondtam
anyámnak, képzeld,
híres vagyok.
Kezdeni kéne valamit.

243
zsibbasztós zöld

245
ez mind hazugság

215
földön talált pillangót
benzinkútról kivinni
fűvön meghalni jobb,
gondolom

244
ide találj

2
A gyilkos egy 14 éves
lányba volt szerelmes.

Heteken át minden nap
virágot hagyott az
ajtaja előtt

– erről olvasok az
újságban, míg elkészül a
teavizem.

Vajon milyen virágot.

hozzáállásra... Ha a könyvemben valóban sikerült létrehoznom egy mítoszt a bosnyákokról, akkor ezt dicséretnek tekintem.”¹⁸

Sokkal gyakoribb, hogy az őshonosság-mítoszok elbeszélői a tudomány nevében kísérelnek meg igazolni ezeket a mítoszokat. Sűrűn használják a „tudományos elméletek szerint”, a „kétségbenvonhatatlan tudományos tények alapján” és a többi ehhez hasonló kifejezést. E „tudományos” magyarázatok legérdekesebb oldala éppen az, hogy szinte mindig kritikai párbeszédben, az általuk konfabulánsnak minősített más őshonosság-mítoszok tudományos cáfolataként jelennek meg. Nem nehéz ugyanakkor észrevenni, hogy a mítoszkritika ezen válfaja az idejétmúlt, gyenge meggyőző erejű, naivnak tekintett mítoszok ellen irányul. Így például Szerbiában a manapság

legmeggyőzőbb és legnagyobb ismertségnek örvendő őshonosság-mítosz-hirdetők gyakran lekezelően beszélnek az ún. *Szerb őshonosság iskoláról*, és annak a szerb eredettel kapcsolatos tudománytalan érveiről, de mindezt csupán azért teszik, hogy nagyobb hitelességet biztosítsanak a nép és a terület viszonyáról alkotott saját „tudományos” elméleteik, többek között azok számára, amelyekben az egyedülálló „szerb szellemi tér” témája dominál. És noha a „szellemi” kifejezés használatát akár az az igyekezet is ihlethette, hogy a nép területhez kötöttsége megszűnjön, a nemzet megszabadulhasson röghöz kötöttségétől, élete és sorsa a szellemi élet magasságába emelkedjék – azért ez mégis az őshonosság-mítosz egyik variánsa marad. A nemzet szellemi tere – elődjéhez, a *Völksgesist*hoz hasonlóan – szorosan a földhöz kötődik: az őshonos szellem területe ez, amely a földből és az érte kiontott vérből született.

¹⁸ Imamović, Mustafa: Intervju dana (A nap interjúja). Dani, Sarajevo, 2001. március 2. Innen idéztem: Kvaerne, J.: Da li je Bosni i Hercegovini portebno stvaranje novih historijskih mitova? (Szüksége van-e Bosznia-Hercegovinának új történelmi mítoszokra?). In: Historijski mitovi na Balkanu (Balkáni történelmi mítoszok). Sarajevo, 2003.